

УДК 351.88

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.4.6>

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Дурман О.Л. – кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету
ORCID: 0000-0001-7829-9944

Дурман М.О. – доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету
ORCID: 0000-0001-7829-9944

Стаття присвячена проблемам зовнішньополітичного курсу України за часів незалежності у призмі політологічного аналізу. Вказано, що за свій тридцятирічний період незалежності пріоритети щодо розвитку зовнішньої політики держави постійно змінювалися. Причиною цього були і є як зовнішні, так і внутрішні чинники політичного характеру. Проаналізувавши стратегічний зовнішньополітичний курс України через призму ціннісно-політичних орієнтацій та застосовуючи політологічні підходи до його аналізу, виокремлено п'ять історичних періодів розвитку, що є результатом діяльності державних керівників, який спрямовано більше на задоволення корпоративних інтересів, аніж на реалізацію державотворчого процесу: постсоціалістичний, самостійницький, проєвропейський, проросійський та євроінтеграційний.

Досліджено, що зовнішня політика є одним із найскладніших предметів наукового дослідження, яке ускладнюється тим, що значна частина процесів та явищ, які є невід'ємними складниками зовнішньополітичного курсу України, ще не завершилися і тривають. Проаналізовано, що зовнішньополітичні доктрини завжди відігравали в минулому і відіграють на сучасному етапі розвитку світової цивілізації значну роль у діяльності будь-якої держави на міжнародній арені.

Для українського суспільства задля визначення перспектив міжнародних відносин головними факторами, що впливали на формування ціннісних орієнтацій щодо можливих векторів міжнародної інтеграції у перші роки незалежності, була ізоляваність українського суспільства від цивілізованого світу, згодом, після змін соціально-політичних та економічних умов життєдіяльності, у свідомості людей виникла нова орієнтаційна детермінанта у вигляді надії на майбутній успішний розвиток країни, що суттєво вплинуло на підвищення національного самовизначення, і вже після подій 2013–2014 років Україна спрямувала погляди стратегічного розвитку на євроінтеграційний курс.

Обґрунтовано, що за тридцять років незалежності наша країна набула значного досвіду у формуванні та реалізації зовнішньої політики, у тому числі й суб'єктності у світовій політиці. Нині у суспільстві відбувається переорієнтація на цінності західної демократії, що підтверджується опитуваннями та пронизує медіапростір України. Проте залишаються проблеми у розробленні та ефективному використанні інструментів забезпечення руху по європейському вектору зовнішньої політики України.

Ключові слова: політологічний аналіз, зовнішня політика, зовнішньополітичний курс, суверенна держава, геополітика.

Durman O.L., Durman M.O. Political scientific analysis of the foreign policy course of independent Ukraine

The article is devoted to the problems of Ukraine's foreign policy course since independence in the prism of political science analysis. It is stated that during its thirty-year period of independence, the priorities for the development of the state's foreign policy have been constantly changing. The reason for this was and is both external and internal political factors. Analyzing the strategic foreign policy of Ukraine through the prism of value-political orientations and applying political science approaches to its analysis, five historical periods of development are identified, which are

the result of state leaders. post-socialist, independent, pro-European, pro-Russian and European integration.

It has been studied that foreign policy is one of the most difficult subjects of scientific research, which is complicated by the fact that a significant part of the processes and phenomena that are integral parts of Ukraine's foreign policy have not yet been completed. It is analyzed that foreign policy doctrines have always played in the past and play at the present stage of development of world civilization a significant role in the activities of any state in the international arena.

For Ukrainian society to determine the prospects of international relations, the main factors influencing the formation of values on possible vectors of international integration in the first years of independence was the isolation of Ukrainian society from the civilized world, later, after changes in socio-political and economic conditions A new orientation determinant emerged in the form of hope for the future successful development of the country, which significantly influenced the increase of national self-determination, and after the events of 2013-2014, Ukraine focused its strategic development on European integration.

It is substantiated that during the thirty years of independence our country has gained considerable experience in the formation and implementation of foreign policy, including subjectivity in world politics. Today, society is reorienting to the values of Western democracy, which is confirmed by opinion polls and permeates the media space of Ukraine. However, problems remain in the development and effective use of tools to ensure the movement of the European foreign policy vector of Ukraine.

Key words: *political science analysis, foreign policy, foreign policy course, sovereign state, geopolitics.*

Постановка проблеми. Україна як самостійна і суверенна держава існує в геополітичному просторі вже понад тридцять десятиліть. Однак пріоритети щодо розвитку зовнішньої політики постійно змінювалися. Об'єктивною причиною невизначеності зовнішньополітичного курсу України є насамперед географічне положення нашої країни. Будучи центром Європейського континенту, Україна виконує потужну геополітичну роль головного «посередника» між країнами Європи та Азії.

Проте існує і низка чинників внутрішньополітичного характеру, що впливають на формування головних засад зовнішньої політики. Невираженість української національної ідеї та мала кількість спроб щодо її визначення, недосконалість законодавства, превалювання фінансово-промислових інтересів над державницькими, відсутність консолідованої позиції громадян щодо цих питань є тими причинами, що гальмують успішну інтеграцію України до світового та насамперед європейського співтовариства.

Без консолідації громадськості, а особливо такої прогресивної її частини, як молодь, щодо актуальних проблем сьогодення неможливий майбутній розвиток держави, започаткування важливих загальнодержавних реформ та їх реалізація на рівні системних політичних, економічних та соціальних перетворень. «Від здатності молоді бути активною, дієздатною та творчою силою залежать перспективи державорозбудовчого процесу в Україні» [1]. Ці слова, сказані майже 20 років тому, показують великий потенціал громадянського суспільства та можливості його впливу на визначення внутрішньополітичного порядку денного та зовнішньополітичного курсу нашої держави.

Зовнішньополітичні доктрини завжди відігравали в минулому і відіграють на сучасному етапі розвитку світової цивілізації значну роль у діяльності будь-якої держави на міжнародній арені. У конкретних зовнішньополітичних концепціях та доктринах [2]:

- формулюється комплекс поглядів на картину сучасного світу;
- визначаються засоби та методи зовнішньої політики;
- здійснюється вибір плацдармів зовнішньополітичної активності та прогнозується розвиток відносин із різними компонентами світової системи держав

(держави-союзники, держави-противники, держави, які дотримуються нейтральної позиції тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які розглядають аналіз політичних цінностей та тенденції політичного розвитку України, були: О. Антонюк, А. Баронін, В. Бебик, М. Головатий, М. Дмитренко, А. Колодій, В. Піча, С. Телешун, Н. Хома.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз суспільних позицій у визначенні векторів зовнішньополітичного розвитку України на різних етапах її становлення.

Виклад основного матеріалу. Якщо проаналізувати стратегічний зовнішньополітичний курс України через призму ціннісно-політичних орієнтацій та застосувати політологічні підходи до його аналізу, то можна виокремити п'ять історичних періодів розвитку: постсоціалістичний, самостійницький, проєвропейський, проросійський та євроінтеграційний [3].

Отже, становлення України в 1991 р. як окремої незалежної держави у постсоціалістичний період (1991–1994 рр.) поставило перед її керівництвом зокрема та суспільством загалом низку викликів політичного, економічного та соціального характеру, від вирішення яких залежало подальше існування України на політичній мапі світу. Насамперед необхідно було юридично оформити механізми реалізації влади всередині країни як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, а також на рівні місцевого самоврядування. Саме тому українське суспільство повинно було визначитися з перспективами міжнародних відносин, які на той час не мали ознак багатовекторності та здебільшого визначалися двома парадигмами – або ставати на цілковито самостійний шлях розвитку (з можливістю входження в європейську сім'ю народів), або підтримувати союз із Росією та іншими країнами в межах СНД із формуванням постсоціалістичного простору [4]. І якщо управління на державному та регіональному рівні було більш-менш дієвим, то на рівні місцевого самоврядування воно було повністю вихолощеним за попередні сімдесят років. А в Україні доволі велика протяжність кордонів та широкі зв'язки у прикордонних районах між населеннями сусідніх країн (що зумовлено великим історичним досвідом).

У цей період було прийнято Постанову Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» [5], що на сімнадцять років визначила національні інтереси України у сфері міжнародних відносин, до яких було віднесено:

- стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані із забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності;
- економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство;
- регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України.

Головними факторами, що впливали тоді на формування ціннісних орієнтацій щодо можливих векторів міжнародної інтеграції, була ізольованість українського суспільства від цивілізованого світу, що перешкоджало суспільству та органам державної влади здійснити правильний вибір, оскільки не було вибору як такого. Це пояснювалося тим, що політологія міжнародних відносин будувалася на теорії традицій та ідейних течій, що були популярними в радянські часи, і не враховувала вже поширених і запроваджених концепцій державного управління та визначення зовнішньополітичного вектору розвитку держави.

Також неможливо не згадати про наслідки розпаду СРСР для країн-лідерів міжнародних відносин та взаємодій між країнами та міжнародними організаціями.

Архітектоніка механізму міждержавних відносин зазнала детермінації, і наприкінці першого десятиліття XXI століття світова фінансово-економічна криза сформувала новий порядок денний. Насамперед це було пов'язано з динамікою зростання потенціалу Китаю, з одного боку, а з іншого – з необхідністю перегляду концепції глобалізму в зовнішньополітичній стратегії США [6], враховуючи те, що Радянський Союз розпався і світ став рухатися до однополярності.

Кінець 1994 р. по праву можна вважати переломним періодом у зовнішній політиці України і початком так званого самостійницького періоду (1995–2002 рр.). Протягом цього етапу було ухвалено низку нормативно-правових актів щодо зовнішньополітичної діяльності України, основним з яких є Конституція України, яка затвердила суб'єктний характер України в міжнародних відносинах та визначила у статті 18, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва із членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права».

Наступним документом можна відзначити Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу [7]. Ця Стратегія визначала основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС) – організацією, яка у процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку. Тому набули правових основ відносини між Україною та ЄС, які започаткували взаємовигідне співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Така ситуація дещо вплинула на суспільну свідомість та змістила акценти ціннісних орієнтацій із проросійських на самостійницькі, багато людей почали вважати, що СНД вже не має майбутнього й Україні слід орієнтуватися на ЄС.

Однією з визначальних характеристик, що вплинула на трансформацію зовнішньополітичних ціннісних орієнтацій цього періоду, стала зміна соціально-політичних та економічних умов життєдіяльності. Так, після доволі нестабільних перших років становлення української державності відбулося певне налагодження політичної, економічної, фінансової та соціальної сфер. У таких умовах порівняно з попередніми роками у свідомості людей виникла нова орієнтаційна детермінанта у вигляді надії на майбутній успішний розвиток країни, що суттєво вплинуло на підвищення національного самовизначення.

Тут також можна пригадати всесвітньовідому «доктрину Ніксона», яка чітко окреслювала фундаментальні засади зовнішньої політики США, що базувалися на відповідній структуризації саме національних інтересів Сполучених Штатів [8].

Щодо проєвропейського періоду (2003–2008 рр.), то еволюція міжнародних правових систем та модернізація політичних процесів суттєво вплинули на характер взаємодії між державами в геополітичному просторі. Набули нових ознак головні функції держави, серед яких дедалі більшої пріоритетності отримували тенденції до першочергових орієнтацій на права та свободи людини. Переосмислення національних інтересів країни проходило з урахуванням необхідності забезпечення нею захисту своїм громадянам їхніх прав та свобод за межами країни.

Після того, як 2002 року Україна проголосила курс на євроатлантичну інтеграцію, набула нового формату дискусія щодо доцільності приєднання до міжнародних організацій колективної безпеки, під час якого особливо актуальним стало питання національного самовизначення громадян, суть якого полягає у «вільному і суверенному визначенні кожною нацією чи іншою етно-соціальною спільністю

своєї долі, державних форм свого існування і відносин з іншими народами (етносами)» [9]. Національне самовизначення суспільства у контексті зовнішньополітичної інтеграції України означає вибір такого шляху розвитку, відповідно до якого будуть максимально враховані інтереси титульної нації, що її населяє.

Так, стаття 6 Закону України «Про основи національної безпеки України» [10] визначає, що пріоритетами національних інтересів України серед інших є:

- «розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу...;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір із метою набуття членства в Організації Північноатлантичного договору; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України». Як бачимо, тут уже прописано і розвиток національного духу, і євроатлантичні прагнення.

Проросійський період (грудень 2008 р. – липень 2010 р.) теж є об'єктом досліджень науковців та соціологів, а також джерелом досвіду для політиків. Дослідники на основі проведеного політологічного аналізу того періоду доводять, що без формування консolidованої громадянської позиції ухвалення будь-яких стратегічних рішень щодо інтеграції України до міжнародних формувань неможливе. Оскільки тодішня політична еліта цього не усвідомила і продовжувала й надалі загострювати протиріччя серед населення західних та східних, північних та південних регіонів країни, маніпулюючи фактами, оперуючи цифрами та свідомо перекручуючи інформацію, то в медіапросторі постійно виникали суперечності щодо необхідності дотримання того чи іншого вектору зовнішньої політики України.

«Наріжним каменем основних суперечностей, – вважає С. Телешун, – стала боротьба за контроль над власністю і розподілом функціональних повноважень, що регулюють відносини між власниками і встановлюють контроль над бюджетними ресурсами. Оскільки структурні зміни всередині суспільства істотно корелюються потужними зовнішньополітичними впливами основних світових, національних та регіональних лідерів, то ці лідери прагнуть сформувати підконтрольні їм групи впливу для реалізації власних інтересів» [11].

Однією з найбільш ймовірних причин таких змін є проведення президентської виборчої кампанії 2009–2010 рр., під час якої спостерігалися сплески антизахідної риторики й активні спекуляції на проросійських настроях населення східних областей країни та прихід до влади команди, що орієнтована на співпрацю з РФ. У цей період існує помітна загальноукраїнська тенденція переорієнтації зовнішньополітичного вектору із проєвропейського на проросійський [3].

Проте прийнятий у липні 2010 року Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [12] все одно основними засадами зовнішньої політики визначав:

- «створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу, історичної свідомості, національної гідності українців, а також етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України усіх національностей;
- утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави;
- забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в Європейському Союзі».

Тобто європейський вектор розвитку зовнішньої політики все одно простежувався як у політиці, так і в законодавчо-нормативному забезпеченні діяльності держави.

І вже після подій 2013–2014 років (відмова Президента В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію «Україна – ЄС», другий Майдан, події на сході України та анексія Криму тощо) Україна змінила принципи свого стратегічного розвитку та спрямувала погляди на євроінтеграційний курс, дистанціювавшись від СНД та Митного Союзу.

Так, у 2014 році у вищезгаданий Закон було внесено доповнення, яке передбачало «поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації». І вже у підписаній 2015 року Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [13] вказувалося, що метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Відповідно, вектор зовнішньої політики повністю втратив свою можливу спрямованість на співпрацю з державами – членами СНД, оскільки головну роль у цій організації продовжує відігравати Російська Федерація. Держава Україна де-юре не є державою-членом співдружності (у 1993 році не підписала Статут СНД), але має статус держави-засновниці та держави-учасниці СНД. Починаючи з квітня 2014 року співробітництво України в межах СНД зведено до мінімуму, Україна призупинила членство у багатьох органах галузевого співробітництва [14].

Незабезпечення паритетності, зміна пріоритетів та інтересів призвели до того, що у 2018 році був підписаний Указ Президента України про остаточне припинення участі України в роботі статутних органів Співдружності Незалежних Держав та про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у межах Співдружності Незалежних Держав [15].

Крім того, 2019 року було внесено зміну у низку статей Конституції України, якими закріплювався європейський та євроатлантичний вектор розвитку зовнішньої політики України [16] та спрямування всіх зусиль на досягнення повноправного членства в ЄС та НАТО:

– абзац п'ятий преамбули після слів «громадянської злагоди на землі України» доповнити словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

– пункт 5 частини першої статті 85 викласти в такій редакції:

«5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

– статтю 102 доповнити частиною третьою такого змісту:

«Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

– статтю 116 доповнити пунктом 1-1 такого змісту:

«1-1) забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Ухвалення цього закону повинно сприяти реалізації європейського та євроатлантичного вибору шляхом розширення й поглиблення співпраці України з ЄС і НАТО, зміцненню національної безпеки нашої держави, що, своєю чергою, приведе до гарантування її суверенітету і територіальної цілісності.

Висновки. Отже, можна підсумувати, що протягом незалежного існування України на світовій політичній арені науковці виділяють п'ять етапів становлення зовнішньополітичних відносин. Ці етапи, як правило, є результатом діяльності державних керманів, що спрямована більше на задоволення корпоративних інтересів, аніж на реалізацію державотворчого процесу. Як наслідок, спостерігаємо досить сповільнені порівняно з іншими країнами Східної Європи темпи демократичних змін.

Зовнішня політика є одним із найскладніших предметів наукового дослідження. Особливість дослідження зовнішньої політики України на сучасному етапі ускладнюється тим, що багато процесів та явищ, які є невід'ємними складниками зовнішньополітичного курсу України, ще не завершилися і тривають.

За тридцять років незалежності наша країна набула значного досвіду у формуванні та реалізації зовнішньої політики, у тому числі й суб'єктності у світовій політиці. Тому можна стверджувати, що нині, в умовах агресивної поведінки щодо України північної сусідки, ми маємо позитивні зрушення щодо формування зовнішньої політики в напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції, які підкріплюються позиціями наших партнерів з Європейського Союзу та США. При цьому й у суспільстві відбувається переорієнтація на цінності західної демократії, що підтверджується опитуваннями та пронизує медіапростір України. Проте залишаються проблеми у розробленні та ефективному використанні інструментів забезпечення руху по європейському вектору зовнішньої політики України, чому будуть присвячені наші подальші розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Нове покоління незалежної України: Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 р.). К. Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. 212 с;
2. Петровский В.Ф. Внешняя политика США: Теоретический арсенал. М. Из-во «Знание», 1973. 40 с.
3. Мороз А.С. Зовнішня політика України очима молоді: історико-політологічний аналіз. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2010. Вип. 4. С. 133–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2010_4_25
4. Бебик В.М. Проблеми формування політичної культури сучасної молоді // Збірник наукових публікацій Українського НДІ проблем молоді за підсумками виконання наукових програм і проектів у 1995 р. К. А.Л.Д., 1996. вип. 5. С. 76–90;
5. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р. за № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3360-12>
6. Шевчук О.В. Моделі зовнішньополітичної стратегії КНР на початку XXI століття у висвітленні американської політології. Історичний архів. 2012. Вип. 8. С. 99-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2012_8_18
7. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/615/98>
8. Павко А.І. Зовнішньополітична «доктрина Ніксона» в контексті політології модерну. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Політологія. 2017. Вип. 2. С. 15-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNUPOL_2017_2_6
9. Тадевосян Э.В. Словарь-справочник по социологии и политологии. М. Знание, 1996. 272 с.

10. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
11. Телешун С.О. Нові українські політичні реалії і процес формування засад громадянського суспільства. Політичний менеджмент. К. 2008. № 1. С. 3–8.
12. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2411-17>
13. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
14. Дурман О.Л. Розвиток зовнішньої політики та становлення зовнішньополітичних структур України: історичний аспект. Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: Державне управління, № 4 (68) Запоріжжя. 2019. С. 22-30. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-4-4>. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2019/6.pdf
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року «Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав»: Указ Президента України від 19.05.2018 № 139/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/139/2018>
16. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

REFERENCES:

1. *Nove pokolinnya nezalezhnoyi Ukrayiny: Shchorichna dopovid Prezydentovi Ukrayiny, Verkhovnyy Radi Ukrayiny, Kabinetu Ministriv Ukrayiny pro stanovyshche molodi v Ukrayini (za pidsumkamy 2001 r.) [The New Generation of Independent Ukraine: Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (following the results of 2001)].* (2002) К. Derzhavnyy instytut problem simyi ta molodi [in Ukrainian].
2. Petrovskyy, V.F. (1973) *Vneshnyaya polityka SSHA: Teoretycheskyy arsenal* [US Foreign Policy: A Theoretical Arsenal]. Moscow. Znaniye. [in Russian].
3. Moroz, A.S. (2010) *Zovnishnya polityka Ukrayiny ochyma molodi: istoryko-politohichnyy analiz* [Foreign policy of Ukraine through the eyes of youth: historical and political analysis]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsial'no-politychnykh dystsyplin* [Scientific journal of NPU named M.P. Drahomanov. Series 22: Political Science and Methods of Teaching Socio-Political Disciplines] (electronic journal), vol. 4, pp. 133–140. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2010_4_25. (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian]
4. Bebyk, V.M. (1996) *Problemy formuvannya politychnoyi kultury suchasnoyi molodi.* [Problems of forming the political culture of modern youth.]. *Zbirnyk naukovykh publikatsiy Ukrayinskoho NDI problem molodi za pidsumkamy vykonannya naukovykh prohram i proektiv u 1995 r. – Collection of scientific publications of the Ukrainian Research Institute of Youth Problems based on the results of scientific programs and projects in 1995*, vol. 5, pp. 76–90 [in Ukrainian].
5. *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrayiny Pro Osnovni napryamy zovnishnoyi polityky Ukrayiny № 3360-XII* [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the Main Directions of the Foreign Policy of Ukraine]. (1993, July 02). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3360-12> (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].
6. Shevchuk, O.V. (2012) *Modeli zovnishnopolitychnoyi stratehiyi KNR na pochatku XXI stolittya u vysvitleni amerykanskoyi politohihiy* [Models of China's foreign policy strategy at the beginning of the XXI century in the light of American political science]. *Istorychnyy arkhiv.* [Historical archive] (electronic journal), vol.

8, pp. 99–104. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2012_8_18 (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].

7. Ukaz Prezidenta Ukrainy Pro zatverdzhennya Stratehiyi intehratsiyi Ukrainy do Yevropeys'koho Soyuzu № 615/98 [Decree of the President of Ukraine On approval of the Strategy of Ukraine's integration into the European Union № 615/98] (1998, June 11). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/615/98> (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].

8. Pavko, A.I. (2017) Zovnishnopolitychna «doktryna Niksona» v konteksti politolohiyi modernu [Foreign policy "Nixon's doctrine" in the context of modern political science]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Politolohiya* [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Politicalology] (electronic journal), vol. 2, pp. 15–23. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNUPOL_2017_2_6 (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].

9. Tadevosyan, É.V. (1996), *Slovar-spravochnik po sotsyolohii i politolohii* [Dictionary of Sociology and Political Science]. Moscow: Znanye. [in Russian].

10. Zakon Ukrainy Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrainy № 964-IV [Law of Ukraine On the Fundamentals of National Security of Ukraine] (2003, June 19) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].

11. Teleshun, S.O. (2008) Novi ukrayinski politychni realiyi i protses formuvannya zasad hromadyanskoho suspilstva [New Ukrainian political realities and the process of forming the foundations of civil society]. *Politychnyy menedzhment – Political management*, vol. 1, pp. 3-8. [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy Pro zasady vnutrishnoyi i zovnishnoyi polityky № 2411-VI [Law of Ukraine On the principles of domestic and foreign policy № 2411-VI] (2010, July 01) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2411-17> (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].

13. Ukaz Prezidenta Ukrainy Pro Stratehiyu staloho rozvytku «Ukrayina – 2020» № 5/2015 [Decree of the President of Ukraine On the Sustainable Development Strategy "Ukraine - 2020" № 5/2015] (2015, January 12) Retrieved from: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].

14. Durman, O.L. (2019) Rozvytok zovnishnoyi polityky ta stanovlennya zovnishnopolitychnykh struktur Ukrainy: istorychnyy aspekt [Development of foreign policy and formation of foreign policy structures of Ukraine: historical aspect]. *Derzhava ta rehiony: naukovo-vyrobnychyy zhurnal. Seriya: Derzhavne upravlinnya – State and regions: scientific and production journal. Series: Public Administration* (electronic journal), vol. 4 (68), pp. 22–30. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-4-4>. Retrieved from: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2019/6.pdf (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].

15. Ukaz Prezidenta Ukrainy Pro rishennya Rady natsionalnoyi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 travnya 2018 roku "Pro pryypynennya diyi dlya Ukrainy okremykh mizhnarodnykh dohovoriv, ukladenykh u ramkakh Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav" № 139/2018 [Decree of the President of Ukraine On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 2, 2018 "On termination of certain international agreements concluded for Ukraine within the Commonwealth of Independent States" № 139/2018] (2018, May 19) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/139/2018> (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].

16. Zakon Ukrainy Pro vnesennya zmin do Konstytutsiyi Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttya povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeyskomu Soyuzi ta v Orhanizatsiyi Pivnichnoatlantychnoho dohovoru) № 2680-VIII [Law of Ukraine On Amendments to the Constitution of Ukraine (on the strategic course of the state to gain full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization) № 2680-VIII] (2019, February 07) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (accessed 10 January 2022) [in Ukrainian].